

***Van Dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra, Carles V recollint el pinzell a Ticià i Aparició.* Tres obres d'Antoni Casanova i Estorach (1847, Tortosa – 1896, París) al Museu de Tortosa.**

Aleix ROIG PALLARÉS
Universitat Rovira i Virgili

RESUM

Antoni Casanova i Estorach (1847, Tortosa – 1896, París) va ser un dels artistes catalans més destacats del segle XIX, gaudint d'un notable èxit internacional. La seva producció es va dividir entre la pintura de gènere i la pintura d'història, destacant la seva especialització dintre del gènere de pintura satírica anticlerical. Juntament amb diverses peces reeixides cedides per diverses col·leccions particulars, el *Museu de Tortosa* disposa de tres obres que exemplifiquen la diversitat pictòrica del creador durant la seva maduresa artística i les seves principals característiques.

Paraules clau: pintura del segle XIX, pintura de gènere, pintura d'història, fortunisme, high class painting.

RESUMEN

Antoni Casanova i Estorach (1847, Tortosa – 1896, París) fue uno de los artistas catalanes más destacados del siglo XIX, disfrutando de un notable éxito internacional. Su producción se dividió entre la pintura de género y la pintura de historia, destacando su especialización dentro del género de pintura satírica anticlerical. Junto a diversas piezas cedidas por diversas colecciones particulares, el *Museu de Tortosa* dispone de tres obras que ejemplifican la diversidad pictórica del creador durante su madurez artística y sus principales características.

Palabras clave: pintura del siglo XIX, pintura de género, pintura de historia, fortunismo, high class painting.

Abstract

Antoni Casanova i Estorach (1847, Tortosa – 1896, Paris) was one of the most prominent Catalan artists of the 19th century, enjoying notable international success. His production was divided between genre painting and history painting, highlighting his specialization within the anti-clerical satirical painting genre. Along with several outstanding pieces lent by several private collections, the Museum of Tortosa has three works that exemplify the pictorial diversity of the creator during his artistic maturity and his main characteristics.

Keywords: 19th century painting, genre painting, history painting, fortunism, high class painting.

L'*Ajuntament de Tortosa* disposa de diverses obres d'Antoni Casanova i Estorach (1847, Tortosa – 1896, París). Concretant, el present text correspon a l'anàlisi de tres d'aquestes obres: *Van Dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra, Carles V recollint el pinzell a Ticià i Aparició*, sent aquests alguns dels olis més significatius de la producció de maduresa del pintor. Aquestes peces seran presents a la futura sala del *Museu de Tortosa* dedicada al també pintor Francesc Gimeno Arasa (1858, Tortosa – 1927, Barcelona), a l'escultor Agustí Querol Subirats (1860, Tortosa – 1909, Madrid) i al mateix Casanova i Estorach.

Centrats en aquest últim, el present text cerca valorar les tres obres citades, ja que no només formen part del bo i millor de la trajectòria del tortosí, sinó també són representatives d'algunes de les seves temàtiques i tipologies principals. Emperò, cal dir que més enllà d'aquestes teles de titularitat pública, l'apartat dedicat a aquest pintor es completarà amb peces generosament cedides per col·leccionistes privats, sent el cas per exemple de *Víctimes d'un pillatge* (Col·lecció Díaz de Rábago), *La donació al convent* (Col·lecció Albacar), *Monjos bevent i cosint* (Col·lecció Julve-Villó), *El dentista franciscà* (Col·lecció Rueda) o *El malalt* (Col·lecció Caubet). Aquestes són algunes de les produccions de primer nivell dintre de la trajectòria del creador que es podran observar al museu, si bé, com bé hem dit ens centrarem en aquelles obres majors que podem considerar part del patrimoni municipal de Tortosa. També roman com quelcom aliè a aquest text qualsevol referència envers el llenç *Últims moments de Felip II* (Ubicació desconeguda) (fig.1), peça cabdal de la trajectòria de l'artista que va desaparèixer de l'antiga església de Sant Domènec durant la Guerra Civil Espanyola. A més a més, malgrat tractar-se de dos peces de gran format en propietat del mateix consistori s'han obviat els retrats de Josep Masriera i Manovens (Ajuntament de Tortosa) i de la seva esposa Clotilde Rosés i Ricart (Ajuntament de Tortosa), ja que aquest tipus de retrats esdevenen gairebé una anècdota dintre de la totalitat de la producció del pintor i no ens ajuden a desxifrar a partir de l'exemple les característiques principals de la seva obra de maduresa. Malgrat això, hom convida a visualitzar aquests dos llenços de joventut que palesen les bones dots i habilitats de la mà que els va efectuar. Finalment, a Tortosa també es pot observar l'obra *Jesús predicant als Nens* (Col·lecció Julve-Villó), cedida i exposada al *Consell Comarcal del Baix Ebre*. Aquest últim és un llenç fonamental que es troba entre els pocs exemplars d'obra major conservats de l'etapa formativa. Amb tot, ens centrarem en les principals obres d'etapa de maduresa de titularitat pública presents al *Museu de Tortosa*.

Emperò, abans d'analitzar els llenços convé introduir breument la figura del seu creador. Antoni Casanova i Estorach va ser un dels pintors catalans més destacats del segle XIX. Nascut el 9 d'agost de 1847 a Tortosa, concretament al barri de Remolins, en aquest municipi va viure els primers anys de la seva infantesa, posteriorment traslladant-se amb la seva família a Barcelona. A la *Ciutat Comtal* va rebre unes primeres

clases de dibuix gratuïtes al taller de Josep Planella (1804, Barcelona – 1890, Barcelona). Poc després, compaginaria aquestes lliçons amb les impartides a *La Llotja*, conservant-se un vast testimoni de l'obra gràfica d'aquells inicis. A continuació, el tortosí ampliaria els seus estudis a la madrilenya *Real Academia de Bellas artes de San Fernando*, destacant allí entre els artistes de la seva promoció arribats des de tots els indrets de l'Estat. També aleshores el jove aprenent va poder copsar l'art dels grans mestres present al *Museo del Prado*, així com la sòrdida quotidianitat de l'urb en el convuls segon quinquenni de la dècada dels seixanta, conservant-se també la producció gràfica derivada d'aquesta experiència. Després d'un breu retorn a Barcelona, el creador va obtenir una pensió que li va permetre instal·lar-se a Roma l'any 1871. A la *Ciutat Eterna*, l'artista es va inserir en el circuit comercial internacional realitzant petites obres de gènere protagonitzades per mosqueters així com per personatges aristocràtics del segle XVIII, tractant-se de creacions hereves dels tableautins popularitzats per Jean-Louis-Ernest Meissonier (1815, Lió – 1891, París), seguint també l'estela del pintor Marià Fortuny i Marsal (1838, Reus – 1874, Roma). Casanova i Estorach va gaudir d'una excel·lent relació d'amistat i admiració envers aquest últim. Malauradament, el reusenc va morir sobtadament l'any 1874, amb el tortosí acompanyant-lo al seu llit de mort. L'any següent, el pintor va viatjar a París, instal·lant-s'hi definitivament l'any 1876. A la *Ciutat de la Llum* el creador es va especialitzar principalment en la pintura satírica anticlerical, un gènere que va gaudir d'una gran popularitat en aquell temps en el qual s'hi mostra una àmplia varietat de clergues en actituds còmiques. El tortosí va ser un dels màxims exponents mundials en la producció d'aquest tipus d'obres, arribant a xifres preponderants dintre de la totalitat del mercat artístic nord-americà. Les seves creacions van ser adquirides per alguns dels prohoms més importants de la història dels Estats Units, trobant-se només un lleu esglaó per sota del consolidador de la pintura satírica anticlerical, el francès Jehan Georges Vibert (1840, Saint-Étienne-de Saint-Geoirs – 1902, París). A la vora del riu Sena, el català va esdevenir un paradigma d'èxit, tot compaginant la creació de grans teles destinades a ser presentades als certàmens, temàtica que no va abandonar dels temps acadèmics, amb les citades produccions de gènere que es situaven entre les més ben pagades del seu temps. Finalment, el pintor va morir el 22 de desembre de 1896, després de sofrir diverses desgràcies personals que minvaren la seva salut física i mental. Entre aquests lamentables episodis destaca el robatori de bona part de la seva fortuna sofert l'any 1893 per part de tres lladres italians i la posterior sentència judicial desfavorable als seus interessos.¹

1 Sobre Antoni Casanova i Estorach, recentment s'ha finalitzat l'aportació més completa realitzada fins al moment: A. Roig Pallarés, *Antoni Casanova i Estorach 1847-1896. Monografia i catàleg raonat* (tesi doctoral), Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 2024. Tanmateix, l'obra G. Vergés, *El pintor tortosí Antoni Casanova*, Tortosa, Geminis, 1983, segueix sent una magnífica aportació complementària gràcies a l'encert del seu autor.

Centrats ja en les obres en qüestió, el primer cas correspon a la tela *Van Dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra* (fig.2). Aquest quadre va ser presentat al *Saló de París* de l'any 1878,² juntament amb l'oli *La Xocolata*, probablement tractant-se aquest últim de *La festa de la xocolata* (Col·lecció Julve-Villó).³

L'obra *Van Dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra* és un homenatge a l'ofici de pintor. Anton Van Dyck (1599, Anvers – 1641, Londres), destacat mestre del barroc flamenc que comparteix nom amb l'artista tortosí, va ser pintor de la cort anglesa en temps de Carles I d'Anglaterra (1600, Dunfermline – 1649, Whitehall).⁴ La tela mostra l'artista pintant un dels nombrosos retrats que va fer del monarca. L'escena es situa en una luxosa sala on hi ha un gran arc a l'extrem esquerre que s'obre cap a un altre espai interior. La cort es distribueix al llarg del vessant esquerre de la sala, sobrepasant lleugerament la meitat dreta del quadre. Al mig d'aquest grup trobem al mateix Carles I, centralitzant tota l'acció. El protagonista del retrat sembla adreçar-se al grup de dames que es situa en primer terme, assenyalant alguna de les característiques de l'obra pintada pel flamenc. El gran nombre de figures esdevé una rica mostra de la capacitat retratística de Casanova i Estorach, copsant un gran nombre d'expressions en personatges de diverses edats, la qual cosa també podem veure a *Carles V recollint el pinzell a Ticià*. Les mostres d'admiració i curiositat, així com els tímids xiuxiuejos només semblen trencar-se per la tendresa del petó d'un dels personatges femenins cap a un infant. El gust pel detall també es veu en les sumptuoses vestidures d'aquest grup, oferint una magnífica mostra de teixits i joies.

Ocupant la part dreta de la tela trobem Van Dyck amb la paleta, els pinzells i un aguantabraç. L'artista està sobre una escala, pintant un retrat eqüestre del monarca en gran format. Darrere d'aquest trobem una parella auxiliar que estaria preparant les pintures del flamenc. Als peus de l'escala un tercer personatge aguanta una segona paleta amb pinzells. En primer terme, a l'altre costat de l'escala, descansen recolzades dues carpetes de dibuixos, en una d'aquestes s'hi pot llegir: "A. Van Dyck 35".

El retrat que està pintant Van Dyck sembla basar-se en *Carles I d'Anglaterra a Cavall* (Museo Nacional del Prado), peça del segle XVII identificada per Matías Díaz Padrón com una rèplica de l'obra original del 1636 present a la *National Gallery de Londres* amb el mateix títol.⁵ Si bé, Casanova i Estorach mostra un cavall blanc i no marró en el seu cas i la composició s'acurça lleugerament pels laterals.

2 H.W. Janson (compila), *Catalogues of the Paris Salon 1673 to 1881. 60 volumes compiled*, Nova York, Garland Publishing. 1977-1978. Any 1878, número 414.

3 H.W. Janson (compila), *op. cit.*, número 415.

4 H. Vlieghe (ed.), *Van Dyck, 1599-1999: Conjectures and Refutations*, Turnhout, Brepols, 2001.

5 M. Díaz Padrón, *El retrato de Carlos I de Van Dyck del Palacio de Summerset identificado en los fondos del Museo del Prado*, Instituto de Historia, Madrid, 2007, pp. 127-140.

La tela protagonitzada per Van Dyck formava part de la subhasta pòstuma de l'obra del català,⁶ sent valorada per 600 francs.⁷ Sorprenentment, malgrat la qualitat de la peça aquesta no es va vendre. En efecte, la creació va ser exposada a la mostra organitzada per la germana del pintor al *Centre del Comerç* de Tortosa l'any 1920 (fig.3).⁸ Poc després, l'any 1924, la pintura va ser exposada al *Salón Ateneo* de Madrid.⁹ L'any 1943 la peça també va ser exposada a la *Sala Gaspar*.¹⁰ Recentment, s'ha localitzat l'obra a la col·lecció Bau, sent adquirida pel *Museu de Tortosa* l'any 2023.¹¹

Sobre la presència de *Van dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra* al *Saló de París* del 1878 Théodore Véron (1820, França - 1898, ?) va escriure: "*Van Dyck pinta a Carles I a cavall. L'interior està compost per una rica tapisserie i una galeria de fusta tallada. La reina i els seus fills estan al voltant del rei, a l'esquerra un grup de cortesans. Les figures són dèbils, però el conjunt és càlid i d'aspecte bell.*"¹²

Més enllà de *La Xocolata*, en aquesta ocasió l'artista també va presentar dos gravats: *El sord* (Col·lecció particular)¹³ i *El meu company* (Ubicació desconeguda).¹⁴

Paral·lelament, amb motiu de l'*Exposició Universal* celebrada a París aquell 1878 Casanova i Estorach va escollir un motiu de sàtira anticlerical amb l'innocent tela *La Xocolata* de la qual es conserva un gravat (Col·lecció Loras), cal no confondre-la amb la presentada al *Saló*. A més a més, també va presentar el quadre titulat *Atelier* (Col·lecció Ramos).¹⁵

6 L. Roger-Milès, *Catalogue des tableaux esquisses et études peintes par feu Casanova y Estorach dont la vente aura lieu par suit de son décès.*, (primera subhasta d'obres art), Hotel Drouot, París, 3 de juny de 1897, nº 18.

7 H. Mireur, *Dictionnaire des ventes d'art faites en France et à l'étranger pendant les XVIIIème et XIXème siècles*, París, L. Soullié, 1901, p.107.

8 *Fotografia de les obres exposades l'any 1920 al Centre del Comerç de Tortosa, mostra organitzada per Rosa Casanova Estorach* (Col·lecció Loras); *Nota d'inventari de l'Exposició organitzada per Rosa Casanova al Centre de Comerç de Tortosa l'any 1920* (Col·lecció Loras).

9 Anònim, *Exposición de Antonio Casanova y Estorach*, Ateneo de Madrid, Madrid, 1924, p.2.

10 B. De Pantorba, "Exposición homenaje a Antonio Casanova y Estorach" *Actividades artísticas de la Sala Gaspar*, 1942-1943, Imp. Martí y Marí, Barcelona, 1944, p.148.

11 Dades provinents del Museu de Tortosa.

12 T. Véron, *Dictionnaire Véron ou Mémorial de l'art et des artistes contemporains. Le salon de 1878*, París, 1878, vol.1, p.112.

13 H.W. Janson, (compila): *op. cit.*, número 4772.

14 H.W. Janson, (compila): *op. cit.*, número 4773.

15 *Exposition Universelle Internationale de 1878. Espagne. Section Beaux-Arts. Catalogue spécial*, París, Pugin, 1878. Grup I, Classe 1, números 10 i 11.

La identificació d'aquestes dues peces s'ha pogut realitzar gràcies a una descripció de l'època.¹⁶

A l'*Exposició Universal* el tortosí també va presentar obres més enllà de la pintura a l'oli. Així doncs, trobem l'aquarel·la *Episodi d'El Quixot* (Ubicació desconeguda) i cinc aiguaforts sense títol.¹⁷

A més a més, en aquella ocasió l'artista també hauria exposat el llenç *Carles V recollint el pinzell a Ticià*, la següent obra a la qual dediquem aquest escrit. Malauradament, l'exposició de la peça al certamen no es va fer efectiva degut a un lamentable incident: " (...) y además el célebre cuadro de Carlos V recogiendo el pincel á Ticiano, cuadro de dimensiones verdaderamente admirable, y que le fué desgraciado en los mismos salones de la Exposicion, no se sabe por quién ni porqué, pero que los tribunales de Francia entienden en el asunto en virtud de denuncia del Sr. Casanova."¹⁸

Carles V recollint el pinzell a Ticià representa l'emperador Carles V (1500, Gant – 1558, Monestir de Yuste) recollint el pinzell a Ticià (1488/1490, Pieve di Cadore – 1576, Venècia) un símbol de l'admiració del monarca envers l'artista, sent alhora un reconeixement a la professió (fig.4). Al llenç apareixen fins a tretze membres de la cort, els quals mostren diversos graus de sorpresa davant el gest de reconeixement de Carles V, inclús Ticià sembla excusar-se per l'escena. L'oli esdevé una magnífica combinació de monumentalitat i detallisme, destacant l'expressivitat de les figures i la representació dels diversos valors de les textures i els objectes. Malauradament, el tortosí no va ser capaç de resoldre bé alguns aspectes bàsics. Així doncs, l'altura del rei, ajupit, és desproporcionadament gran. El mateix succeeix amb el gos que es troba als seus peus. En efecte, l'artista no va treballar bé la relació entre els plans, i inclús la figura de Ticià sembla lleugerament més gran del que li correspondria. Casanova i Estorach ja havia dedicat un dibuix anys enrere a l'artista venecià, malgrat tractar-se d'una altra escena (Col·lecció Loras) (fig.5).

Sabem que la tela va formar part de la subhasta d'obres i béns personals de l'artista realitzada en tres sessions un any després de la seva mort.¹⁹

El 29 d'abril del 1910 es va exposar aquesta peça juntament amb altres obres de l'artista a la *Sala Parés*, fent-se'n ressò la premsa del moment:

"Desde avui quedará exposat en el Saló Parés un cuadro de grans dimensions d'assumpte històric pintat pel malaguanyat ar-

16 T. Véron, *Dictionnaire Véron ou Mémorial de l'art et des artistes contemporains. Le salon de 1878 et l'Exposition Universelle*, París, 1878, vol.II. (Exposició Universal), p.359.

17 *Exposition Universelle Internationale de 1878. Espagne. Section Beaux-Arts. Catalogue spécial*, París, Pugin, 1878. Grup I, Classe 2 i 5, números 5, 6, 7, 8, 9 i 10.

18 P.R., "Antonio Casanova, pintor en París", *El Correo de las Familias*, Tortosa, 1 de juliol de 1878, p.186.

19 L. Roger-Milès, op. cit., (primera subhasta d'obres art), N° 11.

tista català Casanova y Estorach, representant El Ticiano pintant el retrat del rei Carles I rodejat de sa cort”²⁰

“Aquesta setmana el Saló Parés exhibeix una col·lecció de pintures a l’oli, degudes al pinzell del celebrat pintor Casanova Estorach, que va morir uns quants anys endarrera. Consta aquesta Exposició d’una tela de grosses dimensions representant un episodi de la vida de l’emperador Carles V, y una sèrie de petites pintures detalladíssimes, alguna d’elles ab veritable caràcter de miniatura, totes elles conscienciades de factura, però d’un color inferior al de les dues grans teles del nostre Museu Provincial. De totes maneres, totes aquestes obres posen ben bé de manifest les grans dots de compositor, de dibuixant i de pintor en el sentit que anys endarrera, abans del temps de la nostra Exposició Universal, se estimava en les obres pictòriques.”²¹

Aquestes són les referències que tenim del llenç fins a la seva descoberta en dependències de la *Generalitat de Catalunya*, sent dipositat a l’*Ajuntament de Tortosa*.²²

Per últim, Zoraida Burgos (1933, Tortosa), donava la notícia l’any 2002 d’un valuós esbós de l’obra. En aquest s’hi troben diverses anotacions de caràcter personal de l’artista. Concretament, les dates que marquen l’inici i la fi dels registres corresponen al 25 de març del 1878 i al 19 de maig del mateix any, tractant-se les anotacions de despeses d’un restaurant on el tortosí hauria estat durant la convalescència d’una lleu malaltia (fig.6).²³

Les dues obres descrites fins al moment presenten punts comuns i divergents que sintetitzen quelcom propi de la pintura d’història d’Antoni Casanova i Estorach.

En el cas de *Van Dyck a la Cort de Carles I d’Anglaterra* la frontera entre la pintura de gènere i la pintura d’història queda totalment difosa tant pel contingut de la peça com inclús pel seu format més reduït similar al de les pintures de gènere.

Tanmateix, *Carles V recollint el pinzell a Ticià* anticipa el que es veurà posteriorment a les pintures d’història de gran format presentades als certàmens com *Últims moments de Felip II, Sant Ferran, Rei d’Espanya* (Museo Nacional del Prado), *Cristòfor Colom* (Ubicació desconeguda)

20 Anònim, “Lletres y arts”, El poble català, 29 d’abril del 1910, p.3.

21 Anònim, “Saló Parés”, El poble català, 30 d’abril del 1910, p.1.

22 Dades provinents del Museu de Tortosa.

23 Z. Burgos, “Un dibuix a ploma d’Antoni Casanova i Estorach”, El punt, 24 de juny del 2002, p.36.

(fig.7),²⁴ *El Cardenal Richelieu al setge de La Rochelle* (Col·lecció particular) o *Arribada de Carles V al monestir de Yuste* (Museu Nacional d'Art de Catalunya). Casanova i Estorach compartia en aquestes produccions el tarannà renovador d'altres pintors d'història espanyols del seu temps, incorporant els preceptes propis de la pintura de gènere també a aquestes teles de gran format. Així doncs, la minuciositat vista en les escenes de gènere es conserva en aquests casos a partir del gran detallisme emprat, servint-se d'una gran varietat de recursos en la pinzellada, tendint cap a solucions amb més pulsio i intensitat a l'hora de tractar el mobiliari i les vestidures. En aquest sentit, el gust pel preciosisme es mantindrà, ostentant les capacitats del pintor a l'hora de plasmar tota mena d'indumentàries i objectes diferents. Aquesta exhibició de les virtuts tècniques fa també acte de presència en la voluntat de caracteritzar detalladament les diferents expressions i posicions d'un extens nombre de personatges. Dit això, la paleta d'aquesta i de la majoria de les produccions d'història de Casanova i Estorach, tal com succeeix amb bona part de la dels coetanis espanyols de la seva generació, està protagonitzada pels torrats, ocres i vermells. Aquest darrer factor, juntament amb els tipus de clarobscur utilitzats, enllaça aquestes pintures amb el barroc espanyol. Abans de continuar, entre els diversos pintors d'història espanyols que comparteixen característiques amb Casanova i Estorach cal destacar, sobretot, a José Moreno Carbonero (1860, Màlaga – 1942, Madrid) com a més proper. En efecte, les produccions de l'andalús són les que més recorden a les del tortosí, fonamentalment en el cromatisme i en el tractament del clarobscur, tal com es pot veure en obres com *El príncep Don Carles de Viana* (Museo Nacional del Prado) o *Blanca de Navarra* (Museo Nacional del Prado).

Més enllà de la pintura d'història, la darrera obra a descriure és *Aparició* (fig.8). El present llenç conté tots els elements de la producció comercial d'Antoni Casanova i Estorach elevats a la seva màxima expressió. La tela és una mostra de la pintura satírica anticlerical, estant inserida dintre dels preceptes propis de la *High Class Painting*.²⁵ L'escena representa un frare que irromp en una sala, tot just en el moment que el seu company està excedint-se físicament amb una dama. El primer, més jove, es sorprèn en veure l'abús del segon, quedant-se ert i bocabadat. Al segon no sembla interrompre'l l'arribada del novell, i encara menys la reacció de

24 Sobre la peça *Cristòfor Colom*, sabem que es va exposar al *Centre del Comerç de Tortosa* l'any 1920, potser trobant-se encara a la pròpia ciutat. Aprofitant l'avinentesa d'aquesta publicació, s'agraeix qualsevol notícia d'aquesta o qualsevol obra de l'artista que pugui romandre a l'ombra de la història.

25 Considerem com a peces dintre de la *High Class Painting* aquelles obres on es prioritza l'elevat grau tècnic per sobre de la complexitat temàtica, una concepció pictòrica considerada moderna en aquell temps. Aquestes peces, de petit i mitjà format, presentaven un ampli ventall temàtic i gràcies a la seva qualitat en l'execució eren les que definien l'èxit comercial del moment, sent-ne Casanova i Estorach un reeixit representant. El terme va ser descrit a: C. Gracia, "Francisco Domingo y el mercado de la High Class Painting", *Fragmentos*, nº 15-16, Madrid, 1989, p.132-133.

la noia. La víctima aparta tímidament l'atacant, mantenint un somriure cordial que es desfigura pel fastig generat. Malgrat el vel afable, aquesta és una de les creacions més àcides de l'artista, mostrant punyentment com el franciscà aprofita la seva condició en favor del seu impuls sexual. Més enllà de quelcom temàtic, la disposició de les figures i la decoració esdevé un reeixit exemple del tipus de produccions del pintor preponderants entre el 1880 i el 1887. Es tracta, doncs, de composicions amb dues o tres figures situades en pla sencer dintre d'una estança ricament decorada, sent l'excels detallisme d'aquestes delerosament cobejat pel públic nord-americà del seu temps. En efecte, aquest oli esdevé un paradigma de la producció satírica anticlerical que es va convertir en quelcom més identificatiu de la pintura del tortosí, sent aquest tipus de peces les que van reeixir dintre del mercat dels Estats Units. Aquesta peça manté diversos paral·lelismes amb *L'inoportú* (Ubicació desconeguda)²⁶ realitzada pel consolidador de la pintura satírica anticlerical Jehan Georges Vibert, en la qual un jove i suposadament desinteressat clergue interromp el flirteig d'una dama i un soldat.

Paral·lelament, la peça d'Eduardo Zamacois y Zabala (1841, Bilbao – 1871, Madrid) *La visita inoportuna* (Museo de Bellas Artes de Bilbao), company i amic de Vibert, també presenta un eclesiàstic invadint descaradament un lloc on no se l'esperava. Si bé, en aquest cas es tracta d'un clergue interrompent la sessió de pintura d'un artista que estava pintant un nu femení, clarament amb la intenció de veure el cos de la model. L'obra és pionera, dintre dels paràmetres propis dels artistes que van consolidar la pintura satírica anticlerical durant el tercer terç del segle XIX, a l'hora de centrar-se molt específicament en la luxúria d'un eclesiàstic. Amb tot, l'obra del basc ens remet també a *L'elecció de la model* (Corcoran Gallery of Art), tela realitzada per Fortuny. En aquesta producció també es posa èmfasi en la luxúria suscitada pel cos d'una jove model, si bé aquest cop amb la lasciva mirada dels artistes com a centre de la crítica.

Tornant al cas d'Antoni Casanova i Estorach, la luxúria té un paper destacat dintre de la seva pintura satírica anticlerical, esdevenint un fet diferencial. Podem afirmar que la temàtica de religiosos interactuant picarescament amb dones, inclús sovint proferint algún abús, té en l'artista tortosí el seu exponent més prolífic i mordaç. Aquesta elecció és rellevant, ja que situa a Casanova i Estorach entre els artistes més agosarats dintre del gènere, sent una característica substancialment singular de la seva producció. Abans de continuar, cal dir que la sorna d'aquestes produccions, la qual respon a les influències pictòriques, literàries i co-

26 L'obra apareix reproduïda i acompanyada d'un text explicatiu a: J.G. Vibert, *La Comédie en peinture*, vol.I, París-Londres-Nova York, A.Tooth and sons, 1902, pp.157-158.

merciais i al context polític, no està renyida amb la moderada religiositat del tortosí.²⁷

Tornant a l'oli *Aparició*, aquest va ser venut per *M.Knoedler & Co.*²⁸ a Leo Lehmann (? - ?) l'any 1881.²⁹ Més recentment, la pintura va ser subhastada a Londres en dues ocasions l'any 1982,³⁰ seguidament trobant-se a la galeria *Marcs Caubet* de Tortosa.

Finalment, l'oli va ser adquirit l'any 2020 per l'*Ajuntament de Tortosa* provinent del darrer establiment mencionat.³¹

Concloent, les tres peces descrites són un magnífic conjunt patrimonial de la ciutat de Tortosa, esdevenint una excel·lent representació del talent de l'artista. El present escrit pretén aportar llum sobre aquests exemplars que enriqueixen la col·lecció del *Museu de Tortosa*, complementant-se la futura exposició al públic d'aquests quadres amb les magnífiques cessions fetes pels col·leccionistes.

27 Més enllà d'aquesta introducció, pel seu pes s'ha dedicat un apartat a la pintura satírica anticlerical d'Antoni Casanova i Estorach, i per extensió a tot aquest gènere fins ara poc estudiat, a: A. Roig Pallarés... *op. cit.*, pp. 443-485.

28 Michael Knoedler (1823, Kapf – 1878, Nova York) i el seu fill Roland Knoedler (1856, Nova York -1932, Nova York) van ser els comerciants que van vendre més obra de Casanova i Estorach, sobre aquesta firma que dominava el mercat dels Estats Units vegeu: S. Hunter; M. De Medeiros, *The rise of art world in America: Knoedler at 150: an historical exhibition commemorating Knoedler & Company's 150th anniversary*. (cat.exp. Nova York, Knoedler & Co.) Nova York. 1996.

29 *L'apparition*. Llibre de registre de Knoedler 3, N° 3556, p.158, línia 7. Getty Research Institute.

30 *Sotheby's*, Londres, *Sotheby's*, 2 de juny del 1982 i *Sotheby's*, Londres, *Sotheby's*, 6 d'octubre del 1982.

31 Dades provinents del Museu de Tortosa.

Fig. 1 Últims moments de Felip II (Ubicació desconeguda) (Reproducció pertanyent a la Col·lecció Rueda)

Fig.2 Van Dyck a la Cort de Carles I d'Anglaterra (Museu de Tortosa)

Fig. 3. Fotografia de les obres exposades l'any 1920 al Centre del Comerç de Tortosa, mostra organitzada per Rosa Casanova Estorach (Col·lecció Loras)

Fig.4 Carles V recollint el pinzell a Ticià (Ajuntament de Tortosa)

Fig.5 Ticià pintant
(Col·lecció Loras)

Fig.6 Esbós de
Carles V i Ticià amb
anotacions (Col·
lecció particular)

Fig.7 Cristòfor Colom (Reproducció pertanyent a la Col·lecció Rueda)

Fig.8 Aparició (Museu de Tortosa)

BIBLIOGRAFIA

- A. Roig Pallarés, *Antoni Casanova i Estorach 1847-1896. Monografia i catàleg raonat* (tesi doctoral), Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 2024.
- Anònim, "Lletres y arts", *El poble català*, 29 d'abril del 1910, p.3.
- Anònim, "Saló Parés", *El poble català*, 30 d'abril del 1910, p.1.
- Anònim, *Exposición de Antonio Casanova y Estorach*, Ateneo de Madrid, Madrid, 1924, p.2.
- B. De Pantorba, "Exposición homenaje a Antonio Casanova y Estorach" *Actividades artísticas de la Sala Gaspar, 1942-1943*, Imp. Martí y Marí, Barcelona, 1944, p.148.
- C. Gracia, "Francisco Domingo y el mercado de la High Class Painting", *Fragmentos*, nº 15-16, Madrid, 1989, pp.132-133.
- Exposition Universelle Internationale de 1878. Espagne. Section Beaux-Arts. Catalogue spécial*, París, Pugin, 1878. Grup I, Classe 1, números 10 i 11.
- Exposition Universelle Internationale de 1878. Espagne. Section Beaux-Arts. Catalogue spécial*, París, Pugin, 1878. Grup I, Classe 2 i 5, números 5, 6, 7, 8, 9 i 10.
- Fotografia de les obres exposades l'any 1920 al Centre del Comerç de Tortosa, mostra organitzada per Rosa Casanova Estorach* (Col·lecció Loras)
- G. Vergés, *El pintor tortosí Antoni Casanova*, Tortosa, Geminis, 1983.
- H. Mireur, *Dictionnaire des ventes d'art faites en France et à l'étranger pendant les XVIIIème et XIXème siècles*, París, L. Soullié, 1901, p.107.
- H. Vlieghe (ed.), *Van Dyck, 1599-1999: Conjectures and Refutations*, Turnhout, Brepols, 2001.
- H.W. Janson (compila), *Catalogues of the Paris Salon 1673 to 1881. 60 volumes compiled*, Nova York, Garland Publishing. 1977-1978. Any 1878.
- J.G. Vibert, *La Comédie en peinture*, vol.I, París-Londres-Nova York, A.Tooth and sons, 1902.
- L. Roger-Milès, *Catalogue des tableaux esquisses et études peintes par feu Casanova y Estorach dont la vente aura lieu par suit de son décès.*, (primera subhasta d'obres art), Hotel Drouot, París, 3 de juny de 1897.
- L'apparition*. Llibre de registre de Knoedler 3, Nº 3556, p.158, línia 7. Getty Research Institute.

- M. Díaz Padrón, *El retrato de Carlos I de Van Dyck del Palacio de Sumerset identificado en los fondos del Museo del Prado*, Instituto de Historia, Madrid, 2007, pp. 127-140.
- Nota d'inventari de l'Exposició organitzada per Rosa Casanova al Centre de Comerç de Tortosa l'any 1920* (Col·lecció Loras).
- P.R., "Antonio Casanova, pintor en París", *El Correo de las Familias*, Tortosa, 1 de juliol de 1878, p.186.
- S. Hunter; M. De Medeiros, *The rise of art world in America: Knoedler at 150: an historical exhibition commemorating Knoedler & Company's 150th anniversary*. (cat.exp. Nova York, Knoedler & Co.) Nova York. 1996.
- Sotheby's*, Londres, Sotheby's, 2 de juny del 1982.
- Sotheby's*, Londres, Sotheby's, 6 d'octubre del 1982.
- T. Véron, *Dictionnaire Véron ou Mémorial de l'art et des artistes contemporains. Le salon de 1878*, París, 1878, vol.I, p.112.
- T. Véron, *Dictionnaire Véron ou Mémorial de l'art et des artistes contemporains. Le salon de 1878 et l'Exposition Universelle*, París, 1878, vol. II. (Exposició Universal), p.359.
- Z. Burgos, "Un dibuix a ploma d'Antoni Casanova i Estorach", *El punt*, 24 de juny del 2002, p.36.